

Lublin, dnia 28 maja 2024 r.

dr hab. Anna Korzeniowska, prof. UMCS
Katedra Bankowości i Rynków Finansowych
Instytut Ekonomii i Finansów
Wydział Ekonomiczny
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pani mgr Marty Padaszyńskiej zatytułowanej: Czynniki ochrony konsumentów na rynku kredytów mieszkaniowych, przygotowanej pod kierunkiem naukowym promotor dr hab. Iwony Doroty Czechowskiej, prof. UŁ i promotor pomocniczej dr Iwy Kuchciak, Uniwersytet Łódzki

Uwagi wstępne

Podstawą formalną sporządzenia recenzji jest pismo z dn., 11 marca 2024 r, skierowane przez Pana prof. dr hab. Rafała Materę, Przewodniczącego Komisji UŁ ds. stopni naukowych w dyscyplinie ekonomia i finanse wskazujące, że ww. Komisja powołała mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej Pani mgr Marty Padaszyńskiej. Głównym celem recenzji jest ustalenie, czy przedłożona dysertacja spełnia warunki określone Art. 187. ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023, poz. 742) a w szczególności czy prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie ekonomii i finansów oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a także czy stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego albo oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej. Rozprawa doktorska przygotowana przez Panią mgr Martę Padaszyńską składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii podzielonej na kategorie publikacji (łącznie 453 pozycje), spisów: schematów (13), tabel (64), wykresów (19) oraz spisu załączników (3) składającego się z zestawu tabel zawierających obliczenia do rozdziału 4, zestawu tabel zawierających obliczenia do rozdziału 5 i kwestionariusza ankiety. Uwzględniając wszystkie wymienione elementy rozprawa doktorska liczy 309 stron.

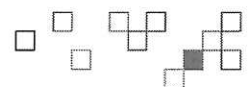
Rozprawa doktorska została napisana w języku polskim.

W procesie przygotowania niniejszej recenzji uwzględnione zostały następujące kryteria:

- trafność wyboru obszaru badawczego, przedmiot badań i temat rozprawy,
- cele i problemy badawcze,
- metodyka badań,
- struktura rozprawy doktorskiej,
- stopień realizacji założonych celów badawczych,
- uwagi formalne,
- wnioski końcowe.

KONTAKT | CONTACT

UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ | MARIA CURIE-SKŁODOWSKA UNIVERSITY
Wydział Ekonomiczny | Faculty of Economics
Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 5, 20-031 Lublin, Poland, www.umcs.pl
Phone: +48 81 537 52 56,
Email: anna.korzeniowska@mail.umcs.pl

I. Trafność wyboru obszaru, badań i temat rozprawy

Istotą pracy jest ochrona konsumenta specyficznego produktu finansowego jakim jest kredyt hipoteczny na cele mieszkaniowe. Znaczna rozbieżność siły ekonomicznej osoby indywidualnej/gospodarstwa domowego i instytucji finansowej w połączeniu z potencjalnie niedostateczną wiedzą z zakresu ekonomii i finansów po stronie kredytobiorcy wywołują wysokie ryzyko podejmowane przez konsumenta decydującego się na zawarcie umowy kredytu hipotecznego. Dodatkowymi czynnikami ryzyka są: długi termin spłaty kredytu, relacja wartości kredytu do dochodów kredytobiorcy oraz cel zaciągnięcia zobowiązania, jakim głównie jest zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych, które w rozumieniu A. Masłowa należą do podstawowych potrzeb zapewnienia bezpieczeństwa.

Biorąc pod uwagę względnie wysoki poziom zadłużenia polskiego społeczeństwa przy równoczesnym niskim poziomie wiedzy finansowej konieczne jest podejmowanie działań mających na celu wsparcie konsumentów pod względem ich ochrony przed i w trakcie trwania umowy kredytu hipotecznego. Dlatego też rozpoznanie czynników identyfikujących istnienie takiej ochrony na rynku produktów bankowych oraz wskazanie kierunków ich dalszego rozwoju jest kluczowe dla bezpieczeństwa finansowego gospodarstw domowych w Polsce.

Dodatkowo, podjęty przez Panią mgr Martę Paduszyńską obszar badawczy wiąże się z wieloma problemami definicyjnymi. Część z nich wynika z nieprecyzyjnego tłumaczenia na język polski pojęć z języków obcych, głównie z języka angielskiego. Inne wynikają z rozwoju dyscypliny finansów osobistych, a tym samym powstawania wciąż nowych pojęć i problemów badawczych. Stąd napotymane problemy w literaturze m.in. z określeniem bankowość konsumencka, rozumieniem pojęcia *consumer finance*, czy też tłumaczenia *financial literacy* jako wiedza finansowa. Z tego powodu ważnym elementem prowadzonych przez Doktorantkę badań było wskazanie własnych, opracowanych na podstawie przeglądu literatury przedmiotu definicji badanych pojęć.

Biorąc powyższe pod uwagę oceniam, że wybór obszaru badawczego dla potrzeb rozprawy doktorskiej nie budzi zastrzeżeń, a właściwa eksploracja tej tematyki może być postrzegana jako cenne źródło nowej wiedzy wzbogacającej teorię i przydatnej z praktycznego punktu widzenia. Stwierdzam, że tytuł rozprawy doktorskiej odpowiada jej zawartości i pod tym względem w mojej ocenie został sformułowany prawidłowo.

II. Cele i problemy badawcze

W pracy postawiono cel główny (CG) w brzmieniu:

rozpoznanie i ocena znaczenia czynników identyfikujących ochronę konsumentów w ramach obszarów praktyk banków na rynku kredytów mieszkaniowych

oraz doprecyzowano go z wykorzystaniem siedmiu celów szczegółowych o treści:

CS1. Prezentacja teoretycznych aspektów postaw i modeli zachowań konsumentów na rynku produktów bankowych w świetle ekonomicznej teorii neoklasycznej i podejścia behawioralnego.

CS2. Przedstawienie obszarów, stanowiących podstawę identyfikacji zmiennych wykorzystywanych do pomiaru ochrony konsumentów na rynku produktów bankowych w celu doboru zmiennych. (Badane obszary to: dostępność oraz przejrzystość informacji, obsługa klientów, zasady etyczne w działaniach banku, prywatność i bezpieczeństwo danych, rozstrzygnięcie sporów konsumenckich).

CS3. Charakterystyka metod wykorzystywanych do badania ochrony konsumentów na rynku kredytów mieszkaniowych.

CS4. Identyfikacja profili klientów banków i ustalenie zależności pomiędzy profilem społeczno-demograficznym oraz kredytowym badanych a problemami ochrony konsumentów na rynku kredytów mieszkaniowych.

CS5. Wybór czynników i metod wyodrębniania zmienności wspólnej oraz przeprowadzenie rotacji czynników ochrony konsumentów.

CS6. Wyodrębnienie i ocena czynników identyfikujących ochronę konsumentów na rynku kredytów mieszkaniowych za pomocą podejścia eksploracyjnego i confirmacyjnej analizy czynnikowej.

CS7. Przedstawienie rekomendacji dla sektora bankowego, wynikających z analizy czynników ochrony konsumentów na rynku kredytów mieszkaniowych.

W nawiązaniu do postawionego celu głównego, sformułowano następującą hipotezę główną:

HG: Spośród czynników identyfikujących ochronę konsumentów na rynku kredytów mieszkaniowych (dostępność informacji oraz profesjonalna i uczciwa obsługa, zapewnienie możliwości rozstrzygania sporów i zachowania bezpieczeństwa danych, przejrzystość/zrozumiałość informacji, etyczne reklamy), najważniejsze to dostępność informacji oraz profesjonalna i uczciwa obsługa.

Ponadto w dysertacji przyjęto następujące cztery hipotezy szczegółowe:

HS1. Występuje zależność pomiędzy profilem społeczno-ekonomiczno-demograficznym kredytobiorców (płeć, wiek, miejsce zamieszkania, wykształcenie, status ekonomiczny), a ich subiektywną oceną wiedzy z zakresu rynku kredytowego.

HS2. Między czynnikami identyfikującymi ochronę konsumentów występują związki korelacyjne o dodatnim kierunku. (Związki dotyczą czterech czynników: dostępność informacji oraz profesjonalna i uczciwa obsługa, zapewnienie możliwości rozstrzygania sporów i zachowania bezpieczeństwa danych, przejrzystość/zrozumiałość informacji oraz etyczne reklamy).

HS3. Ocena czynników ochrony przez konsumentów na rynku kredytów mieszkaniowych jest zróżnicowana ze względu na zmienne społeczno-demograficzne, takie jak: płeć oraz wiek a także ich wiedzę z zakresu kredytów.

HS4. Istnieje zależność pomiędzy deklarowaną przez kredytobiorców oceną znaczenia czynników ochrony konsumentów a zmiennymi społeczno-demograficznymi, takimi jak: płeć oraz wiek a także deklarowaną przez nich wiedzę z zakresu kredytów.

Cele oraz hipotezy zostały sformułowane w prawidłowy sposób, są ze sobą powiązane, stanowią spójną merytorycznie całość. Wyjątkiem jest cel *CS5. Wybór czynników i metod wyodrębniania zmienności wspólnej oraz przeprowadzenie rotacji czynników ochrony konsumentów*, który przedstawia etapy prowadzenia analizy czynnikowej i jako taki jest zbędny. Zaleca się również unikanie hipotez jednokierunkowych (dodatni kierunek związków korelacyjnych w *HS2*) jeśli nie ma wyraźnych podstaw do ich sformułowania.

III. Metodyka badań

W niniejszej rozprawie do badania ochrony konsumentów wykorzystano metody badawcze odpowiednie dla realizacji postawionych celów, takie jak:

- studia literatury przedmiotu, aktów prawnych, przegląd badań międzynarodowych oraz krajowych, analizę bibliometryczną, w tym analizę cytowań autorów, zajmujących się tematyką ochrony konsumentów, metodę grupowania, inaczej zwaną analizą klastrów oraz metodę współwystępowania słów kluczowych dla zagadnienia ochrony konsumentów;
- statystyki opisowe, analizę częstości, współczynnik V-Cramera, współczynnik korelacji rang tau-b Kendalla;
- statystyczne metody nieparametryczne (test chi kwadrat, test Manna-Witneya, test Kruskala-Wallis);
- statystyczną metodę parametryczną tj. jednoczynnikową analizę wariancji ANOVA;
- analizę czynnikową, zarówno podejście eksploracyjne jak i confirmacyjne.

Autorka we wstępie opisuje etapy prowadzonego badania, następnie, w kolejnych częściach pracy, szczegółowo przedstawia przyczyny wykorzystania poszczególnych metod, warunki ich stosowania oraz wady, zalety i ograniczenia ich użycia. Informacje te zostały zawarte m.in. w rozdziałach 3.2.2 (zastosowana metoda analizy bibliometrycznej), 3.3 (analiza czynnikowa), 4.1.1 (statystyki opisowe i statystyczne metody nieparametryczne) i 5.3.2 (metody ewaluacji modelu w confirmacyjnej analizie czynnikowej).

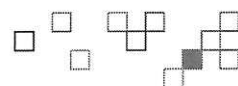
Doktorantka badania empiryczne przeprowadziła na próbie 1000 respondentów dobranych kwotowo pod względem płci i wieku populacji ustalonej z wykorzystaniem charakterystyki kredytobiorców kredytu hipotecznego z bazy Biura Informacji Kredytowej. Badania te poprzedzone były badaniem pilotażowym na próbie 50 respondentów. Po ostatecznej weryfikacji uzyskanych ankiet analiza była prowadzona na próbie 993 respondentów. Jej wyniki przedstawione są w formie opisowej oraz z wykorzystaniem form tabelarycznych, a także schematów.

Zarówno sposób doboru jak i wielkość próby badawczej uważam za prawidłowy. Mgr Marta Paduszyńska wykazała się wysokimi umiejętnościami w zakresie przygotowania i przeprowadzenia badania w pełni wypełniając kryterium samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Zwracam jednak uwagę Doktorantki na precyzję interpretacji wyników prowadzonych analiz. Przy weryfikacji hipotez *p-value* wyższe od wartości granicznej nie oznacza przyjęcia hipotezy H_0 , a jedynie brak podstaw do jej odrzucenia. Oznacza to, że np. w teście U Manna- Witneya nie można stwierdzać, że nie ma różnic pomiędzy badanymi grupami, a jedynie nie ma podstaw do stwierdzenia, że grupy są różne. Uwzględnienie dodatkowych czynników mogłoby takie różnice ujawnić.

IV. Struktura rozprawy doktorskiej

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów opatrzonych wstępem, zakończeniem i odpowiednimi spisami oraz załącznikami. Rozdziały 1-2 przedstawiają rozważania teoretyczne dotyczące pojęć związanych z obszarem badań Doktorantki. Rozdział 3 zawiera zarówno elementy teoretyczne (opis stosowanych metod analizy danych) i empiryczne w postaci analizy bibliometrycznej. Rozdziały 4-6 stanowią część empiryczną pracy. Podział treści pomiędzy rozdziały jest względnie równomierny.

Rozdziały liczą od 30 do 48 stron. W celu ograniczenia objętości i ułatwienia odbioru treści rozprawy przez czytelników część tabel przynależnych do rozdziałów 4 i 5 przeniesionych zostało do załączników. Zabieg ten zwiększył przejrzystość treści pracy.

Wstęp zawiera uzasadnienie wyboru tematu dysertacji. Doktorantka przedstawia w nim główne przyjęte w pracy definicje tj. pojęcie konsumenta i ochrony konsumenta, których sposób sformułowania jest wyjaśniony i uzasadniony analizą literatury w dalszej części pracy (Rozdział 1). Następnie przedstawione są cele i hipotezy badawcze, zastosowane metody prowadzenia badań oraz struktura pracy uzupełniona o schemat etapów prowadzenia badań (schemat 1, s.13).

Rozdział pierwszy przedstawia podstawowe pojęcia związane z dysertacją takie jak: konsument, postawy i zachowania finansowe. Autorka dokonuje analizy tych pojęć w ujęciu teorii ekonomii neoklasycznej oraz behawioralnej. Tym samym realizuje cel szczegółowy CS 1 postawiony we wstępie pracy.

W związku z rozbieżnościami definicyjnymi odnośnie pojęcia konsumenta, po przeanalizowaniu głównych definicji Pani mgr Marta Padaszyńska na s. 23 wskazuje własną wypracowaną wersję pojęcia konsumenta uczestnika sektora bankowego, którą stosuje w dalszej części pracy. Tym samym wyraźnie i precyzyjnie wskazuje podmiot prowadzonych badań w dysertacji.

W ostatniej części rozdziału Autorka przedstawia wykorzystanie przez konsumentów podstawowych produktów bankowych kładąc nacisk na preferencje konsumentów w tym obszarze. Szczególną uwagę poświęca hipotecznym kredytom mieszkaniowym wykorzystując przy tym dane pozyskane z Biura Informacji Kredytowej, co jest dodatkowym atutem tej części pracy.

Uwagi szczegółowe:

Analiza danych pozyskanych z BIK, przedstawiona w tabelach 1.8. – 1.11. zawiera wartościowy fragment pracy. Uważam jednak, że opis wyników jest dość niejasny. Poza tym podane źródło informacji „informacje pozyskane przez autorkę drogą mailową z Biura Informacji Kredytowej” nie wyjaśnia osobom postronnym o jakie dokładnie dane chodzi i dlaczego pozyskano je w ten sposób.

Rozdział drugi służy realizacji celu CS2 postawionego we wstępie pracy. Zawiera istotę i uzasadnienie potrzeby ochrony konsumenta, prawne aspekty ochrony konsumenta oraz wskazuje instytucje odpowiedzialne za ochronę konsumenta na rynku finansowym w Polsce wraz z zakresem świadczonych przez nich działań. W rozdziale 2.4 zawarto syntetyczną analizę opracowań instytucji międzynarodowych dotyczącą obszarów ochrony konsumentów na rynku finansowym. Jej wyniki stanowią podstawę budowy zastosowanego kwestionariusza ankietowego. Niemniej jednak nie ma wyjaśnienia, dlaczego w Hipotezie Głównej i w badaniach ankietowych Doktorantka użyła określonych przez siebie czterech grup czynników identyfikujących ochronę konsumenta.

Uwagi szczegółowe:

Na s. 61, w pierwszym zdaniu ostatniego akapitu, Doktorantka wymienia trzy filary ochrony konsumenta. W kolejności są to: instytucje, regulacje prawne i instrumenty tej ochrony. Rozwinięciu tego wątku służą rozdziały 2.2.1 - odnoszący się do regulacji i 2.2.2 - przedstawiający instytucje oraz

2.3 skupiający się na instrumentach. Ze względu na kolejność filarów ochrony konsumenta przedstawiona na s. 61 w strukturze pracy należałoby zamienić kolejność rozdziałów 2.2.1 i 2.2.2. Należałoby również wyraźniej podkreślić połączenie z tym wątkiem rozważań rozdziału 2.3.

W podsumowaniu pierwszej części rozdziału 2.3 Doktorantka wskazuje nowe wyzwania wywołujące nieprzejrzystość rynku, w tym: innowacyjne kanały dystrybucji, specyficzne metody pozyskiwania klientów i niejasny system cen. O ile stwierdzenie to jest słuszne, o tyle brakuje wykazania powiązań z wcześniejszym tekstem.

W rozdziale 2.3.2 Autorka słusznie wskazuje, że pojęcie wiedza finansowa w literaturze nie jest definiowana jednoznacznie. Już w tym miejscu można podjąć polemikę, ponieważ angielskie stwierdzenie *financial literacy* (użyte w pracy) to szersze pojęcie niż *financial knowledge* i *financial capability*. Wszystkie te terminy są opisane w tym fragmencie pracy, brak jednak precyzji w przypisaniu im odpowiednich anglojęzycznych nazw.

Rozdział trzeci podzielony jest na dwie istotne części. W pierwszej z nich mgr Marta Paduszyńska dokonała analizy bibliometrycznej literatury krajowej i międzynarodowej odnoszącej się do problemu ochrony konsumentów na rynkach finansowych oraz przeglądu publikacji wykorzystujących analizę czynnikową w zakresie badań z dyscypliny ekonomia i finanse. Zarówno opis zastosowanej metody jak i przedstawienie uzyskanych wyników i ich analiza przez Doktorantkę zasługują na pozytywną ocenę. Ten fragment pracy w połączeniu z rozważaniami teoretycznymi zawartymi we wcześniejszych rozdziałach umiejscawia prowadzone badania w dyscyplinie naukowej, diagnozuje lukę badawczą i równocześnie wskazuje metodę, którą należy zastosować do przeprowadzenia badania. Na tej podstawie stwierdzam, że **Pani mgr Marta Paduszyńska posiada ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie ekonomii i finansów i umiejętnie wykorzystuje ją do prowadzonych badań naukowych.**

Druga część Rozdziału trzeciego ma charakter teoretyczny i zawiera opis zastosowanej w dalszej części pracy analizy czynnikowej.

Uwagi szczegółowe:

Schemat 3.2 przedstawia najczęściej cytowanych autorów z zakresu badań nad ochroną konsumenta na rynku produktów bankowych w latach 2000-2020. Analiza łączy autorów indywidualnych i instytucjonalnych. Doktorantka w analizie powinna była zwrócić uwagę na afiliację autorów indywidualnych. Przykładowo w klastrze oznaczonym kolorem czerwonym obok Banku Światowego znajdują się jego pracownicy: S. Djankov i A. Demirgüç-Kunt,

Rozdział czwarty jest rozdziałem empirycznym. Rozpoczyna się od opisu realizacji badania oraz kryteriów doboru próby badawczej. Następnie w rozdziale 4.2 przedstawiona jest charakterystyka próby badawczej pod względem profilu społeczno-demograficznego i profilu kredytowego respondentów. W tej części pracy warto byłoby uzupełnić opis wykorzystaniem analiz przekrojowych (tabel krzyżowych) łączących oba profile kredytobiorców, ponieważ na podstawie uzyskanych danych powstają kolejne pytania np.: (1) Czy jest korelacja pomiędzy wiekiem a wykształceniem kredytobiorców?; (2) Czy kobiety stanowiące większość kredytobiorców kredytów w przedziale kwotowym do 100 tys. zł różniły się od kobiet w pozostałych grupach pod względem profilu?; (3) Jakie były cechy społeczno-demograficzne osób, których rata kredytu przekraczała połowę

uzyskiwanych dochodów? (Analogiczna uwaga do rozdziału 4.3. Problemy w zakresie kredytu mieszkaniowego). W tym kontekście brakuje uzasadnienia dla dalszego fragmentu, w którym przeprowadzono dokładną analizę miar zależności obu profili respondentów z bankiem kredytobiorcy. Doktorantka nie bada również dogłębnie zdiagnozowanych zależności. Przykładowo wskazuje występowanie określonej zależności, ale nie podejmuje próby wyjaśnienia powodów, dla których zależność w ogóle istnieje i co może wpłynąć na jej wartość.

W rozdziale 4.3 analizie poddano związek kanałów dostępu do produktów banku z cechami społeczno-demograficznymi kredytobiorcy. Doktorantka rozróżnia dwa kanały: tradycyjny i elektroniczny. W kontekście produktów depozytowych i rachunków bankowych taki podział nie budzi istotnych wątpliwości. Jednak w wypadku produktów rozliczeniowych i kredytowych klasyfikacja wymaga rozszerzenia, ponieważ mogą je oferować podmioty niebankowe oraz mogą być one oferowane przez pośredników. Należałoby zatem w pierwszej kolejności zdefiniować, jak Autorka rozumie pojęcie analizowanych kanałów dostępu.

Jedną ze zmiennych w analizie profilu kredytowego kredytobiorcy jest wartość kredytu. Przy czym ponad 17% kredytów objętych badaniem było zaciągniętych przed 2008 rokiem, a ostatnie w 2022 roku. To oznacza istotną zmianę cen na rynku mieszkaniowym w analizowanym okresie. Według raportów AMRON-SARFiN średnia wartość kredytu ogółem w 2002 r. wynosiła 76,22 tys. zł, w 2008 r. 205,18 tys. zł, a w IV kw. 2022 – 325,153 tys. zł. Zatem oddzielne badanie profilu kredytobiorcy pod względem wartości kredytu, okresu kredytowania i roku zaciągnięcia kredytu nie wnosi istotnych informacji o samych kredytobiorcach, które można byłoby uzyskać dzięki analizom przekrojowym z wykorzystaniem tych trzech wymiarów.

W podrozdziałach 4.4.1 zawarto analizę zależności pomiędzy profilem społeczno-demograficznym kredytobiorcy a jego poziomem wiedzy z zakresu rynku kredytowego, a w 4.4.2 pomiędzy profilem kredytowym kredytobiorców a ich wiedzą. Pani mgr Marta Paduszyńska dokonuje w nich porównań w ocenie wiedzy respondentów grupując ich wg płci, wieku i poziomu wykształcenia (4.4.1) oraz samodzielności w posiadaniu i waluty kredytu (4.4.2). Nie dokonała jednak analizy podobieństwa struktur co dałoby podstawę do stwierdzenia istotności różnic w odpowiedziach poszczególnych grup kredytobiorców. Wątpliwości budzi także konstrukcja treści pytań 48 i 50 z ankiety, na które odpowiedzi są analizowane w tabeli 4.12 i 4.15 (odpowiednio pyt. 2 i 4). Uważam, że w pytaniu o możliwość odstąpienia od umowy kredytowej część respondentów mogła skupić się na samym prawie odstąpienia, a nie na terminie, w którym można z takiego prawa skorzystać, stąd najwięcej odpowiedzi „raczej się zgadzam”, mimo że pytanie zawiera stwierdzenie nieprawdziwe. W związku z tym uważam, że ten fragment badania nie odzwierciedla faktycznej wiedzy kredytobiorców. Podobne zniekształcenie wyników, chociaż w mniejszym stopniu może dotyczyć pytania 50. Prawdą jest, że przy wzroście rynkowych stóp procentowych zmienia się oprocentowanie, a tym samym rata kredytu ze zmienną stopą procentową. Jednak w kredytach hipotecznych, gdzie stopa bazowa zmienia się co kilka miesięcy (WIBOR 3M, WIBOR 6M) nie następuje to od razu. Brak doprecyzowania czy w pytaniu chodzi o ratę w najbliższym miesiącu po zmianie, czy raczej o najbliższy okres weryfikacji oprocentowania mógł istotnie wpłynąć na odpowiedzi respondentów i wynik badania. Oba podrozdziały kończą się analizą zależności wiedzy subiektywnej z profilami kredytobiorców co było treścią hipotezy szczegółowej HS1. Sposób weryfikacji hipotezy z użyciem testów statystycznych jest prawidłowy, a wyciągnięte wnioski poprawne.

Uwagi szczegółowe:

W rozdziale 4.1 oraz w dalszej części pracy znak χ (chi) często jest stosowany zamiennie ze znakiem λ (lambda). Zważywszy na to, że wzór obliczania chi kwadrat znajduje się na s. 144 pracy zakładam, że jest to jedynie błąd literowy, a nie chodzi o współczynnik lambda, który jest jedną z miar siły związku pomiędzy dwiema zmiennymi nominalnymi.

Nieprawidłowe jest używane w ankiecie i analizie sformułowanie odnoszące się do zakupu produktu dodatkowego przez kredytobiorcę kredytu hipotecznego. Klient instytucji finansowej zawiera z tą instytucją umowę zakupu określonego produktu finansowego, a nie zawiera produkt. Szczególnie dotyczy to zawarcia umowy rachunku bankowego, która zgodnie z Tytułem XX Kodeksu cywilnego jest umową nazwaną.

Doktorantka przyjęła graniczny poziom istotności $\alpha=0,05$ i ściśle się go trzyma w całej pracy. W niektórych przypadkach uwzględnienie wyników testów przy poziomie $\alpha=0,1$ wzbogaciłoby analizę i dało szerszy obraz zachowań badanej próby. Przykładowo, w tabeli 4.5 prezentującej zależność wyboru banku od cech społeczno-demograficznych kredytobiorcy *p-value* dla wieku wynosi 0,059, a dla wykształcenia 0,057, w tabeli 4.9 odnoszącej się do związku występowania problemów w zakresie kredytu a cechami społeczno-demograficznymi kredytobiorcy wartość prawdopodobieństwa w przypadku płci wynosi 0,085, a wysokości dochodów 0,079.

Rozdział piąty służy realizacji celów CS5 i CS6, a także weryfikacji hipotezy głównej pracy oraz hipotez szczegółowych HS2 i HS3 z wykorzystaniem opisanej w rozdziale trzecim analizy czynnikowej. **Rozdział rozpoczyna się od wyjaśnienia metodyki prowadzenia tej części badań empirycznych z podziałem na pięć etapów, które stanowią oryginalne rozwiązanie badawcze.** Następnie Doktorantka konsekwentnie realizuje wymienione etapy badania, szczegółowo tłumacząc poszczególne kroki badania.

Rozdział ten oceniam bardzo wysoko, pomimo tego należy wskazać występujące w nim niedociągnięcia. O ile interpretacja wyników analiz ilościowych jest prawidłowa, o tyle na zakończenie punktów 5.3.1 i 5.3.2 brakuje podsumowań i wniosków, które zawierałyby odniesienie do *meritum* całej pracy wiążąc treść w spójną całość.

W rozdziale 5.4.3 badana jest m.in. zależność pomiędzy oceną poszczególnych czynników ochrony przez konsumentów, a deklarowanym poziomem ich wiedzy z zakresu kredytów. W ankiecie i wcześniejszych częściach pracy wykorzystano 5-stopniową skalę subiektywnej oceny wiedzy. Pani mgr Marta Paduszyńska nie tłumaczy, dlaczego w tym rozdziale oceny „zdecydowanie dobrze” i „raczej dobrze” zostały połączone w jedną kategorię, podobnie jak „zdecydowanie źle” i „raczej źle”, co zmniejszyło skalę do 3 stopni.

Uwagi szczegółowe:

Na s. 186 badana jest wartość współczynnika Alfa Cronbacha dla całej skali obejmującej 23 zmienne, ale interpretacja wartości Alfę odnosi się do wewnętrznej spójności grup wyodrębnionych na podstawie analizy czynnikowej, a powinna do wewnętrznej spójności zmiennych łącznie.

W pytaniach ankietowych oznaczonych w analizie Z12, Z14 i Z15 zdania zawierają przeczenie. Może to powodować, że stwierdzenie będzie odczytane przez respondenta jako sugerujące odpowiedź, co powoduje zmniejszenie obiektywności wyników.

Niskie zróżnicowanie zmiennych tłumaczone jest wartościami średniej i odchylenia standardowego, bez wyjaśnienia ich relacji. Jedynie w przypisie 656 (s. 212) wspomniano o współczynniku zmienności, równocześnie, błędnie, stwierdzając, że to wartość odchylenia standardowego informuje o zróżnicowaniu zmiennych.

Analizę normalności rozkładu zmiennych (s. 215) należało potwierdzić testem Shapiro-Wilka lub Kołmogorowa-Smirnowa (K-S).

Rozdział szósty realizuje cel CS7 pracy i służy weryfikacji hipotezy HS4. Oceniając znaczenie czynników ochrony konsumentów z perspektywy kredytobiorców w rozdziale 6.1 Pani mgr Marta Padászyńska uwzględniła profile społeczno-demograficzny i kredytowy respondentów. Podobnie jak w rozdziałach 5.3.1 i 5.3.2 przedstawiła szczegółowy opis procedury badawczej i uzasadniła otrzymane wyniki zastosowanych metod analiz ilościowych. Występuje jednak niedosyt w zakresie szerszej interpretacji, komentarza lub podsumowania w kontekście tematyki pracy.

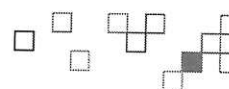
Rozdział 6.3 zawiera syntetyczny zbiór wniosków z przeprowadzonych w pracy analiz. Warto byłoby go wzbogacić o odniesienie wyników do wniosków z innych prac badawczych, a w przypadku profilu konsumentów kredytu hipotecznego, również do populacji mieszkańców Polski (struktura respondentów jest oparta na analizie struktury kredytobiorców z bazy BIK).

Rozdział 6.4 zawiera rekomendacje dla instytucji bankowych oraz dla instytucji regulacyjnych i nadzorczych sformułowane na podstawie wyników badań przeprowadzonych przez Panią mgr Martę Padászyńską. **Stanowi tym samym propozycję oryginalnego zastosowania uzyskanych wyników badań w sferze gospodarczej.** W zakresie rekomendacji dotyczącej podniesienia poziomu edukacji finansowej należy podkreślić, że jest wiele programów edukacyjnych prowadzonych m.in. przez instytucje finansowe. Ponadto, od października 2021 trwały prace nad projektem Krajowej Strategii Edukacji Finansowej. Aktualną wersję projektu opublikowano w marcu 2024 na stronie Ministerstwa Finansów. Doktorantka wskazuje także na potrzebę podniesienia znaczenia doradztwa finansowego (w tym kredytowego) i jego rozwoju. Należałoby w tym miejscu uwzględnić klasyfikację doradców finansowych i wskazać, czy wszystkie kategorie, czy tylko wybrane powinny podlegać tej rekomendacji.

Zakończenie przedstawia poziom realizacji celów postawionych we wstępie, informuje o stopniu weryfikacji hipotez i zawiera propozycje dalszych badań obejmujących problematykę ochrony konsumentów na rynku finansowym.

V. Stopień realizacji założonych celów badawczych

W mojej ocenie przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Marty Padászyńskiej pt. *Czynniki ochrony konsumentów na rynku kredytów mieszkaniowych* w zakresie: przeglądu literatury,

metodyki badań, prezentacji i opisu wyników oraz rekomendacji dla instytucji bankowych oraz instytucji regulacyjnych i nadzorczych odnośnie działań mających wesprzeć ochronę konsumenta kredytów hipotecznych na cele mieszkaniowe pozwala stwierdzić, że założone cele pracy, przedstawione we wstępie zostały zrealizowane. Pozwoliły również na odniesienie się do postawionej Hipotezy Głównej i czterech Hipotez Szczegółowych. Mimo przedstawionych uwag Doktorantka wykazała, że

- prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie ekonomii i finansów,
- posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej,
- ma predyspozycje do tworzenie i wdrażania oryginalnych rozwiązań problemu naukowego, oraz
- potrafi stworzyć, w oparciu o przeprowadzony proces badawczy oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej.

Wszystkie wymienione aspekty predestynują Panią mgr Martę Paduszyńską na samodzielnego badacza.

VI. Uwagi formalne

Rozprawa została przygotowana zgodnie z wymogami redakcyjnymi. Moje uwagi odnoszące się do niektórych aspektów formalnych zostały zawarte we wcześniejszych częściach recenzji. Poniżej przedstawione zostały niektóre z drobniejszych niedociągnięć, których Doktorantka powinna unikać w przyszłej pracy naukowej:

1. Linie trendu przedstawione na wykresach 1.1 (s. 37) i 1.3 (s.41) są najprawdopodobniej automatycznymi liniami utworzonymi w programie Excel. W związku z tym wprowadzają czytelnikowi błąd sugerując przeprowadzenie przez Doktorantkę badań analizy trendu. Dlatego też powinny być usunięte z wymienionych wykresów.
2. Nie określono powodów wyłuszczenia części liczb w tabeli 1.6. na s. 48.
3. Na s. 72 wskazano, że niebezpieczeństwo niespłacenia zobowiązania przez klienta zależy od wielu czynników, a następnie wymieniono jedynie czynniki rynkowe.
4. S.73 – oświadczenie klienta o świadomości ryzyka podejmowanego w związku z zaciągniętym kredytem powinno być pisemne.
5. Zbyt często istotne fragmenty rozważań przenoszone są do przypisów komentujących np. przypis 330 s.86.
6. W tabeli 4.11 odrzucono hipotezę H_0 mimo, że wartość prawdopodobieństwa wynosi $p=0,035$
7. Dwukrotnie w pracy występuje rozdział 4.3.
8. Opis wykresu 4.6 (s. 164) wskazuje, że podstawą obliczeń była cała populacja ($N=993$), podczas gdy dane przedstawiają odsetek kredytobiorców napotykających określone rodzaje problemów w zakresie kredytu ($N=164$).
9. Tytuł wykresu 4.7 jest na innej stronie niż wykres.
10. Tabela 4.13 wiersz „od 45 do 54 lat” – odsetek wskazań przekracza 100% (błąd w kolumnie „zdecydowanie dobrze”.
11. Na s. 206 dwukrotnie wyjaśniany jest problem uzależnienia wyników testu chi-kwadrat od liczebności próby.
12. Tabela 5.14 – brak konsekwencji w zapisie. Przy czynnikach C1 i C2 współczynniki korelacji mają 0 przed przecinkiem, a przy C3 i C4 nie ma żadnego znaku przed przecinkiem.

VII. Wnioski końcowe

Podsumowując stwierdzam, że recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska Pani mgr Marty Paduszyńskiej w znaczącym stopniu spełnia wymagania określone w Art. 187. Ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023, poz. 742) Przedstawioną pracę można ocenić jako wnosząca nową wiedzę w obszarze ochrony konsumentów na rynku kredytów hipotecznych przeznaczonych na cele mieszkaniowe. oraz przedstawiającą oryginalne rozwiązanie w formie rekomendacji dla instytucji bankowych oraz instytucji regulacyjnych i nadzorczych w zakresie dalszych działań w celu ochrony konsumenta i wzmocnienia jego pozycji ekonomicznej. Zawarte w recenzji uwagi odnoszące się do niektórych aspektów przedstawionej pracy stanowią po części element szerszej, koniecznej i aktualnie trwającej dyskusji. Na tej podstawie wnioskuję do Komisji Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinie ekonomia i finanse o przyjęcie pracy doktorskiej mgr Marty Paduszyńskiej z dziedziny nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz dopuszczenie do publicznej obrony.

Dodatkowo proszę doktorantkę o odpowiedź na następujące pytania:

1. W okresie badawczym, objętym badaniem przedstawionym w rozprawie następowaliśmy regulacji dotyczących m.in. wysokości wymaganego od kredytobiorcy kredytu hipotecznego na cele mieszkaniowe wkładu własnego i wartości wskaźnika LTV. Jak, w Pani ocenie, zaostrenie tych wymogów regulacyjnych wpłynęło na ochronę konsumenta na rynku kredytów hipotecznych.
2. Czy, a jeśli tak, to w jaki sposób rządowe programy wsparcia budownictwa mieszkaniowego np. Rodzina na Swoim, Mieszkanie dla Młodych, wpływają na sytuację konsumenta na rynku kredytów hipotecznych.

Dr hab. Anna Korzeniowska, prof. UMCS

Lublin 28.05.2024 r.